

ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ

УДК 338.22:004

З.Б. Живко,

кандидат економічних наук, доцент

РОЛЬ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ ТА КОНКУРЕНТНОЇ РОЗВІДКИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

В статті проаналізовано роль мережі Інтернет та конкурентної розвідки при прийнятті управлінських рішень та їх специфіки в умовах інформаційного суспільства.

Ключові слова: конкурентна розвідка, економічна безпека компанії, інформаційне суспільство.

В статтє проведен анализ роли сети Интернет и конкурентной разведки при принятии управленческих решений и их специфики в условиях информационного общества.

Ключевые слова: конкурентная разведка, экономическая безопасность компании, информационное общество.

Paper analyzes the role of the Internet and competitive intelligence in making management decisions as well as their specificity in the information society.

Keywords: competitive investigation, economic safety of the company, information society.

Процеси інформатизації набувають сьогодні важливого значення. Інформація як стратегічний продукт стає і предметом конкуренції, і засобом захисту та впровадження в життя базових національних інтересів. Здатність суспільства та його інституцій збирати, обробляти, аналізувати, систематизувати та накопичувати інформацію стала ключовою передумовою соціального та технологічного прогресу, фактором національної безпеки, основою успішної політики та складовою економічної безпеки бізнесу і держави загалом. Висока мінливість інформаційного середовища, викликана прогресом інформаційних технологій, змушує вітчизняні підприємства швидко адаптуватися до нових умов, своєчасно отримувати інформацію, впроваджувати методи конкурентної розвідки. Інакше їм загрожує інформаційне домінування більш розвинених бізнес-структур, постійне перебування у чийсь інформаційній тіні, а значить, зменшення конкурентоспроможності та фінансової стабільності. Тому у питаннях своєчасного забезпечення інформацією особи, бізнес-структур та влади одне з провідних місць посідає Інтернет.

Сьогодні практично кожна фірма або компанія збирає інформацію про своїх конкурентів, але мало хто з них замислюється над питанням, що вони також стають об'єктом пильної уваги з боку конкурентів. У світі постійно ведеться інформаційна боротьба як таємно, так і у відкритій формі між державами, підприємствами і фірмами за зони впливу, території, ринки збуту продукції, власність, капітали тощо. Відповідно,

кожна фірма, компанія чи підприємство виробляють свою стратегію й тактику протистояння. Тому в процесі розвитку ринкової економіки керівники фірм повинні розпізнавати можливі вигоди і ризики, які пов'язані з ринком; розвивати відповідні стратегії щодо конкурентоспроможності та економічної безпеки фірми; керувати якісним підбором кадрів; розвитком свідомості працівників та заснованим на ній організаційним процесом діяльності служби конкурентної розвідки фірми.

Об'єктивною реальністю сьогодення є широке впровадження у сфери життєдіяльності особи, суспільства та держави сучасних інформаційних технологій, розгортання на їх основі локальних і глобальних інформаційних систем та мереж, призначених для прискорення обміну інформацією та доступу до різноманітних інформаційних ресурсів. Дослідженням глобальної системи та віртуальної комунікації, вивченням ролі інформаційно-комунікаційних технологій в умовах становлення інформаційного суспільства займалися А. Арсеєнко, І. Артамонова, Н. Бойко, В. Брижко, Б. Веллман, В. Гавловський, Б. Докторов, Д. Іванов, С. Коноплицький, Ю. Краснокутська, М. Лукіна, С. Матвєєва, Г. Рейнгольд, А. Шадрін, О. Шевчук та ін.

Інтернет – надзвичайно привабливий засіб комунікації, адже вихід у світ наукового видання процес достатньо тривалий, тому джерелом найсучасніших наукових знань стає всесвітня мережа Інтернет. Сьогодні Інтернет-мережа займає вагоме місце у розвитку вітчизняного бізнесу: отримання своєчасної інформації про певні види продукції, розширення ринків збуту, підготовка договорів – ось далеко не повний перелік переваг Інтернету. Однак з використанням Інтернет-ресурсів підвищується ризик втрати цінної інформації, шахрайств у сфері електронних платежів, промислового шпигунства тощо. Саме Інтернет є однією з ознак переходу суспільства від індустріальної стадії розвитку до інформаційної. У зв'язку з цим, постала необхідність визначення стратегії розвитку вітчизняної складової мережі Інтернет в Україні та визначення її впливу на економічну безпеку як бізнес-структур, так і держави.

Проблематикою економічної безпеки держави, підприємства, економічної та конкурентної розвідки, захисту комерційної та службової таємниці, інформаційної безпеки займається низка українських та зарубіжних вчених: Б.В. Губський, Н.В. Ващенко, Л.І. Донець, Г.В. Задорожний, О.Д. Ладюк, В.І. Мунтіян, В.К. Сенчагов, А.І. Сухоруков, Дж. Уїлсон, В.І. Ярочкін.

Однак питання комплексного дослідження конкурентної розвідки в сучасних умовах інформаційного суспільства та безпосередньо в системі економічної безпеки бізнесу в Україні не досліджувались належною мірою, проблематика конкурентної розвідки тісно переплітається з Інтернет-розвідкою, інформаційною безпекою, інформаційними технологіями, контррозвідкою тощо.

Мета статті полягає у визначенні ролі Інтернету як засобу соціальної комунікації в інформаційному суспільстві та конкурентної розвідки як служби, що забезпечує керівництво підприємства інформацією, необхідною для превентивного ухвалення рішень, в системі економічної безпеки бізнесу та держави. Завдання статті: систематизувати вітчизняний і зарубіжний досвід отримання Інтернет-ресурсів, проаналізувати роль конкурентної розвідки в системі прийняття управлінських рішень, економічної безпеки компанії і специфіки конкурентної розвідки підприємства в умовах інформаційного суспільства.

Основною перевагою Інтернету є оперативність. У мережі можна отримати найсвіжішу інформацію про терміни проведення й умови участі у виставках,

ярмарках, наукових семінарах та конференціях. На інтернет-сайтах можна отримати доступ до практичних рекомендацій, вказівок та повнотекстових версій наукових видань і відеосемінарів. Новітні засоби зв'язку дозволили об'єднати розрізнені комунікаційні системи у глобальну мережу. Завдяки цьому люди отримали можливість обмінюватися інформацією в межах всієї планети, незалежно від кордонів і відстаней.

Останнім часом все більшої популярності набирає поняття *global village* (всесвітнє село), що підтверджує стрімкий розвиток сучасних комунікаційних технологій. Завдяки цим технологіям наша планета швидко стає отим невеличким селом, де односельці, пов'язані всесвітньою павутиною Інтернету, ходять один до одного в гості, роблять покупки, продають продукцію, надають послуги, відвідують практичні семінари, отримують освіту, працюють, не покидаючи власної домівки.

Розвиток нових технологій зробив свою справу. Портативні комп'ютери, теле- і відеокамери, стільникові телефони стають щораз меншими і простішими у користуванні, їх можна застосувати практично у будь-якій галузі та в будь-якій країні світу. Інформаційні повідомлення з місця події доходять до глядачів, слухачів, читачів, бізнесменів за лічені хвилини. Як наслідок – бізнес-структури, влада, державні установи не в змозі проконтролювати зміст цих повідомлень, швидко перевірити їх достовірність. Розвиток нових інформаційних технологій, створення комунікаційних мереж у переважній більшості випадків трактують, як позитив, як нову технологічну революцію. Але не варто забувати, що важелями такого розвитку є багаті потужні медіа-концерни, бізнес-структури, які в змозі фінансувати цей технологічний поступ і направляти інформаційний потік у бажане чи потрібне для них русло. Тому Інтернет-мережа одночасно з позитивними аспектами може створити загрози як для вітчизняного бізнесу, так і для держави. Отже, двоїстий характер Інтернет-ресурсів зобов'язує відповідні структурні підрозділи на мікро- та макрорівні контролювати як поступлення, так і вихід інформації.

Можливе використання Інтернету як середовища поширення інформації – це дешевий та доступний з будь-якої точки планети спосіб. В Інтернеті є багато ресурсів, але офіційний перелік їх відсутній. Кожен, хто має вихід в Інтернет, може в будь-який момент, нікого не інформуючи, створити новий ресурс, тому складність полягає в тому, щоб з'ясувати, що ж насправді є в Інтернеті. Треба пам'ятати, що Інтернет – динамічна система і, що її “період напіврозпаду” складає близько чотирьох років. Це означає, що за рік у типовому каталозі мережевих ресурсів застаріває приблизно 25 % даних. Ще одна проблема полягає в тому, що якість мережевих ресурсів неоднакова. Отже, в глобальній інформаційній мережі приховані глобальні інформаційні ресурси й отримати їх може кожен, але найбільшого успіху досягне той, хто знає, як це зробити [1–3].

Входячи до світового інформаційного простору, Україна, як ніколи раніше, потребує швидкого впровадження сучасних комунікаційних технологій. Саме зараз народжується комунікаційна культура суспільства, яка складається з мистецтва спілкування за допомогою електронних засобів. Повсякденна реальність України потребує удосконалення засобів телекомунікацій. Зростає інтерес до оперативної передачі інформації, її накопичення, впровадження найновіших досягнень у повсякденне життя, виходу в світові мережі.

На сьогодні міжнародна політика в галузі Інтернет сконцентрувала свої зусилля на чотирьох пріоритетних завданнях: 1) поліпшення забезпечення бізнесу,

у розумінні надання гарантій зі створення відповідних умов розвитку ринку нових товарів і послуг; 2) інвестування в майбутнє, у розумінні розширеного фінансування утворення; 3) перенесення в центр уваги людського фактора для адекватного відображення наслідків розвитку інформаційного суспільства на регіональному рівні; 4) встановлення в усьому світі глобальних правил поведінки для адекватного розуміння, реалізації і розвитку глобальної економіки [4; 5].

Щодо всіх цих напрямів активно діють міжнародні організації і науково-технологічні програми, міждержавні й міжнародні домовленості. Розвиток українського сегменту мережі Інтернет відбувається у складних умовах, причинами яких є: 1) недостатній рівень розвитку ринкових відносин у більшості секторів економіки, що не стимулює впровадження прогресивних високоефективних інформаційних технологій; 2) відсутність достатнього обсягу вільних фінансових засобів у вітчизняних підприємств та фінансових установ, що не дозволяє інтенсивно розвиватись ринку Інтернет-послуг; 3) низька платіжна спроможність населення, що не сприяє збільшенню користувачів мережі; 4) недостатній рівень розвитку телекомунікаційної інфраструктури, що не дозволяє надавати споживачеві сучасні види послуг; 5) недостатня нормативно-правова база в питаннях розвитку Інтернет, інформаційних ресурсів та інтелектуальної власності, що не сприяє розвитку ринку Інтернет-послуг; 6) низький рівень використання інформаційних технологій на підприємствах, в організаціях та органах державної влади, що не сприяє усвідомленню місця і ролі мережі Інтернет у сучасній економіці; 7) значна різниця у рівні інформатизації великих міст та регіонів країни, що зменшує потенційну аудиторію користувачів мережі [6–9].

З кожним роком Інтернет все більше проникає у життя людей, і зовсім незабаром посяде своє місце в усіх сферах сучасного бізнесу, в якому працюють такі бізнес-моделі, яких у реальному житті й уявити собі неможливо. Вже зараз відчувається, що Інтернет стає атрибутом ділового життя кожного, хто прагне процвітати й поліпшити економічну ситуацію в країні.

Взагалі Інтернет як нова територія для ведення бізнесу надає широкі можливості для відображення реальної економіки держави у віртуальному всесвіті. Бурхливий розвиток електронної комерції відкриває нові перспективи для ведення бізнесу. Однак відсутність економічних умов і стимулів, спрямованих на розвиток структури Інтернет, сприяє виникненню ряду негативних наслідків, оскільки рівень розвитку структури Інтернет прямо пропорційно залежить від купівельної спроможності населення й добробуту комерційних компаній як кінцевих споживачів послуг мережі Інтернет.

Рекомендується модель нових економічних підходів, яка зорієнтована на активне залучення всіх суб'єктів ринку до розвитку Інтернет. За останнє десятиліття Інтернет став важливим засобом зв'язку та проведення досліджень. Технологічний розвиток відбувається дуже високими темпами, щороку з'являються мільйони нових користувачів. Усе більше зростає використання Інтернету з комерційною метою. Місткість, можливості, швидкість та надійність Інтернету постійно зростають, що призводить до постійного розвитку та нового використання середовища.

Бізнес у Інтернеті неможливий без нормального функціонування економіки, без самого Інтернету. Тисячі компаній у Європі щотижня виходять на віртуальний ринок із пропозицією своїх товарів і послуг, прагнучи одержати ринки збуту продукції, встановити зв'язок з новими групами клієнтів – із середніх і значних

підприємницьких прошарків, – і глобальна мережа Internet надає їм таку можливість. В Україні проблема електронної комерції (E-commerce) теж актуальна: 1) проведення виставок, тематичних конференцій; 2) публікацій тематичних статей в ЗМІ (газетах, часописах, журналах і т. п.); 3) реклама Internet на телебаченні; 4) вивчення Інтернет-ресурсів; 5) розвиток ділової та конкурентної розвідки тощо.

В епоху науково-технічного прогресу та науково-технічної революції економічно-розвідувальна діяльність – це один з найсучасніших засобів конкурентної боротьби. Ставши невід'ємною частиною бізнесу, вона встановлює диктатуру меншості над більшістю, створює усі сприятливі умови для функціонування системи загальнонаціонального контролю над економікою, наукою, людьми. Державний рівень розвідки в сфері економіки характеризується глибоким проникненням в інформаційне поле країн-конкурентів і, як правило, здійснюється як законними, так і забороненими законом методами й прийомами. Водночас питома вага останніх має сталу тенденцію до зниження на користь конкурентної розвідки.

Саме розвинутими службами конкурентної розвідки пояснюють стрімкий розвиток провідних японських компаній за останні кілька десятиліть. Такі велетні як “Міцубісі”, “Сумімото” організували дуже серйозні служби конкурентної розвідки та вкладають в них значні кошти і людські ресурси. Кожна велика японська компанія проводить моніторинг цін на ключову сировину – від нафти до міді й кукурудзи. Моніторинг охоплює як спостереження за діями конкурентів щодо цих матеріалів, так і політичну ситуацію в країнах, які цю сировину постачають. Японців цікавить усе, що може вплинути на їхні компанії. Японські корпорації створили “інформаційний моніторинг” по всьому світу. Їхні філії в усіх країнах збирають інформацію у вигляді брошур, статей, статистичних звітів, доповідей на конференціях і пліток, почутих на банкетах, гольф-турнірах, званих обідах та вечерях, презентаціях, тусовках, фуршеттах.

У підприємстві конкурентна боротьба неможлива без отримання інформації. Прагнення отримати відомості в умовах закритого до них доступу законним шляхом неминує породжує недобросовісну конкуренцію, тобто об'єктивну потребу шпигувати за конкурентом. Без володіння інформацією про дії конкурента, про передбачуваний попит на продукцію чи послуги, перспективні наукові дослідження та новітні технології важко, а деколи і неможливо бути конкурентоздатним. Виникають два протиріччя, дві тісно взаємопов'язані обставини: а) підприємець змушений виступати як захисник своїх таємниць (цінної комерційної інформації); б) підприємець змушений з метою конкуренції здобувати (красти, купувати) чужі таємниці, що захищаються. Те, що не захищається, особливої цінності не має.

Риси конкурентної розвідки: 1) вона набуває пріоритетного значення порівняно з військовою та політичною розвідкою; 2) об'єктом розвідувальної діяльності стає, перш за все, новітня науково-технічна інформація, а також всі інші види відомостей: фінансові та бізнесові плани корпорацій, маркетингові програми, умови переговорів з партнерами та конкурентами тощо; 3) понад 90 % економічної та військово-економічної інформації вилучається з відкритих джерел; 4) значно зростають витрати на ведення економічної інформаційно-аналітичної діяльності, але прибутки від неї стають надзвичайно великими; 5) разом з традиційними засобами збору, аналізу і узагальнення розвідувальної інформації активно використовуються майже всі досягнення науково-технічної революції

для вивчення розвідувальних даних; 6) активне і ефективно ведення економічної інформаційно-аналітичної діяльності має особливе значення для тих держав, в яких з тих чи інших причин на певний час загальмувався економічний та науково-технічний прогрес. Тому з метою зміцнення всіх сфер національної безпеки України було б доцільно в нашій державі мати потужну розгалужену розвідувальну структуру та відповідне правове поле її діяльності.

Процес отримання потрібної інформації та перетворення її на важливі дані є дуже багатограним, складним, змістовно наповненим та енергомістким, але все ж набагато дешевшим, аніж його результат.

Таким чином, конкурентна розвідка – це і певна наука (прикладна дисципліна) і певна практична діяльність, безперервний процес (аналітико-інформаційна, розвідувальна діяльність) щодо забезпечення топ-менеджера законним шляхом необхідною й достатньою, об'єктивною та своєчасною інформацією для прийняття управлінських рішень в умовах ринку, тобто в умовах економічної конкуренції. Крім того, конкурентна розвідка – це специфічна сукупність суспільних відносин та змістова частина ринкової інфраструктури.

Як підсистема суспільних відносин конкурентна розвідка охоплює такі відносини: 1) виробничі (відносини в процесі виробництва, обміну, розподілу та споживання інформації); 2) техніко-економічні (щодо спеціалізації, кооперування, координації та управління діяльністю працівників служби конкурентної розвідки); 3) правові (щодо реалізації права на інформацію, юридичної відповідальності у сфері доступу до інформації, використання новітніх інформаційних технологій); 4) етичні (щодо дотримання Етичного кодексу міжнародної Спільки професіоналів конкурентної розвідки (SCIP), національних ділових традицій та моральних принципів); 5) освітянські (між теоретиками й практиками конкурентної розвідки щодо її розвитку).

Розвідка як вид людської діяльності є різновидом конкретної праці щодо збирання, обробки та представлення інформації у вигляді даних керівникам. У процесі цієї праці люди вступають у економічні відносини щодо виготовлення, обміну, розподілу й споживання специфічного продукту – інформації, що з часом набирає товарної форми. Виробником інформації виступає розвідка (у нашому випадку служба конкурентної розвідки), а споживачем – замовник, керівник, а іноді й держава (у нашому випадку топ-менеджер, керівник фірми). Праця співробітника конкурентної розвідки полягає у збиранні “сировинного” матеріалу, його аналізі, обробці та наданні в кінцевому результаті – даних, що мають доступну форму для сприйняття замовником. На малих підприємствах співробітник конкурентної розвідки (КР) є одночасно агентом-розвідником, аналітиком, маркетингологом і писарем. На великих підприємствах, як правило, служба конкурентної розвідки є внутрішньо структурованою і включає підрозділи агентури, аудиту й аналізу, посаду власного філолога-аналітика тощо.

Виробничий цикл конкурентної розвідки починається зі спостереження за об'єктом і джерелом інформації, фіксації інформації, її аналізу й синтезу, абстрагування, виключення зайвої інформації та дезінформації, формування суджень, висновків, даних та пропозицій, надання останнім форми, що є доступною для споживання.

Розрізняють два види роботи служби КР: стратегічна КР і оперативна КР. Завдання стратегічної КР за змістом близькі до завдань стратегічного планування і маркетингу, зводяться до визначення структури і динаміки тієї сфери

господарсько-економічної діяльності, в якій працює (або збирається працювати) підприємство, з виявленням й аналізом всіх конкурентів та контрагентів. Оперативна КР вирішує нагальні проблеми негативної взаємодії з конкретним конкурентом і зазвичай діє на межі етично-юридичних норм і засобів.

Предметом інтересу стратегічної КР найчастіше виступає: законодавство (та його частина, що регламентує процеси й обставини, пов'язані з діяльністю підприємства); конкуренти (справжні і потенційні); ринки (що існують і потенційно можливі); нові технології і питання інтелектуальної та промислової власності; ресурси (при намірі підприємства розширити або виробничі, або збутові можливості); тенденції зміни всіх перерахованих вище об'єктів.

Предмети інтересу оперативної КР – істотно інші: історія фірми-конкурента; відомості про її керівництво; структура фірми-конкурента, особливості організації її виробництва; маркетинговий стиль, стратегія конкурента; дослідницькі роботи фірми-конкурента, її перспективні плани; зв'язки з владними структурами, лобіювання; кадрова політика фірми-конкурента.

Джерела інформації, цінної для вирішення завдань КР, численні і дуже різноманітні. Навіть поверхневий огляд дозволяє виявити, що для оперативної КР основними джерелами інформації найчастіше є люди, тобто ключовим моментом стає особисте спілкування (переважно неофіційне). У той же час для стратегічної КР інформація міститься в загальнодоступних джерелах, вона не тільки не приховується, але, навпаки, рекламується, організовується у вигляді різних баз даних, довідників, оглядів, наукових статей тощо.

Одержавши завдання від керівництва підприємства, служба КР перш за все повинна сформулювати для себе і погодити із замовником низку питань. Про що потрібно дізнатися? Де можна одержати необхідну інформацію? Хто збере ці дані? Як збиратимуться дані? Хто буде систематизувати, аналізувати та інтерпретувати дані? Як краще зберігати одержану інформацію (щоб можна було її використовувати неодноразово)? Як поширювати (розподіляти) одержану інформацію, щоб відповідні особи реагували на неї своєчасно? Як уберегти систему від “витоку” інформації і саботажу?

Якщо в процесі розкрадання таємної інформації підприємству, установі або співробітникам заподіюються збитки, то кримінальному покаранню винна особа підлягає саме за заподіяння збитків, а не за розкрадання цінних відомостей. Загалом, такий підхід є правильним, оскільки сам підприємець незацікавлений у тому, щоб здійснювати розкрадання інформаційних матеріалів, а займатися цим він вимушений через ринкову діяльність), а отже, перебувати під загрозою застосування до нього кримінального покарання. Значно легше звернути увагу на охорону своїх таємниць, ніж вдаватися до кримінально-правового захисту.

Суть будь-якої відповідальності, в тому числі і кримінальної, зумовлюється взаємодією трьох основних факторів людського буття: особи, суспільства і держави. Кожна людина відчуває на собі, щонайменше, потрібну соціально-етичну корекцію: власну свідомо-вольову регуляцію, суспільну дію і вплив державних встановлень.

Матрицею кримінальної відповідальності служать кримінальні правовідносини. У сфері цих стосунків важливою ознакою соціального зв'язку між людьми є специфічний обов'язок певної поведінки суб'єктів, що взаємодіють. Кримінально-правові веління органічно поєднуються із загальнообов'язковими нормами поведінки, встановленими в даному суспільстві.

Окрім того, збільшилася кількість злочинів, пов'язаних з системами телекомунікацій, зокрема, з глобальною комп'ютерною мережею Інтернет. Остання ши-роко використовується як для збору різнопланової інформації шляхом несанкціонованого доступу до закритих стратегічних баз і банків даних, так і для здійснення диверсійних актів, спрямованих на руйнування обчислювальних та телекомунікаційних систем. При цьому були зафіксовані випадки, коли "комп'ютерні диверсанти" навмисно заражали інформаційні системи, щоб електронні бази даних давали збій. Глобальні комп'ютерні мережі типу Інтернет не лише можуть використовуватися комп'ютерними терористами для проникнення в стратегічно важливі бази даних, а також і для здійснення негативного інформаційного впливу.

Окрім того, ряд провідних світових держав, зокрема США і Франція, займаються розробкою і реалізацією так званої концепції інформаційних війн, в межах якої не лише здійснюється активний пошук новітніх засобів захисту інформаційних технічних систем, а і створення нових видів інформаційної зброї, спрямованої на знищення інформації, яка зберігається в електронному вигляді.

Уже зараз у арсеналі методів ведення комп'ютерних війн є "логічні бомби", "семантичні атаки", "імпульсно-трансформаторні міни", що призначені як для руйнування безпосередньо інформаційних масивів, у тому числі баз даних і програмного забезпечення, так і для фізичного знищення систем зберігання, обробки і передачі інформації.

Реальність і небезпека існуючих видів загроз інформації розуміється і усвідомлюється на різноманітних рівнях державної ієрархії. У зв'язку з цим розроблена державна політика щодо забезпечення інформаційної безпеки України, прийняті нормативні акти, здійснюються заходи, спрямовані на зниження цих загроз. Також здійснюється підготовка фахівців у галузі технічного захисту інформації. Водночас актуальності набувають питання захисту програмного забезпечення, а також інформаційних масивів від впливу вірусів, у тому числі і проведення профілактичних заходів щодо їх пошуку і нейтралізації.

За останні роки урядами низки держав було прийнято нормативно-правові акти, відповідно до яких діяльність комп'ютерних хакерів карається законом. Але незважаючи на це, значна кількість комп'ютерних злочинів так і залишається нерозкритою.

Сьогодні деякі ЕОМ на Заході оснащуються спеціальними фіктивними програмами, які дезінформують противника. Але ці послуги коштують дуже дорого, тому не знаходять широкого застосування. Власники великих обчислювальних центрів навіть створюють так звані професійні кодекси честі для своїх програмістів, які передбачають дуже високу платню за нерозповсюдження секретної інформації.

Для захисту здобутої інформації конкурентна розвідка використовує різноманітні способи її шифрування, кодування, встановлення паролю доступу тощо. Однак технічний аспект не є головним в структурі інформаційної безпеки. Необхідно забезпечити не лише безпеку інформації, що циркулює в технічних системах, але й інформаційну безпеку особи, попередити негативний вплив на навколишнє середовище, який може мати місце як результат непередбачених видів обробки інформації. Саме суспільство є носієм такої глобальної загрози інформаційній безпеці людини, як інформаційна дискримінація, що проявляється в розподілі людей на тих, котрі мають доступ до інформації, і тих, які його не мають. Саме

висока інформаційна культура повинна стати перешкодою для розповсюдження інформаційної дискримінації.

Проблеми захисту від інформації суттєво складніші за проблеми захисту інформації, оскільки загрози від інформації надзвичайно різноманітні, їх вплив не завжди очевидний, він здійснюється навмисно, витончено і підступно, а відвернення цих загроз і нейтралізація вимагають різноманітних неординарних дій. Адже глибинним фундаментом інформаційного впливу на особистість є моральні, етичні й загальнолюдські цінності, які визначаються сучасною ідеологічною системою і формуються через систему освіти. Саме ідеологічні настанови можуть виступати і як бар'єр для здійснення того чи іншого інформаційного впливу, так і як сприятливий фактор. Тобто ідеологія, по суті, формує "інформаційний імунітет" особистості, детермінує його тип. Ідеологія з чітко визначеними пріоритетами сприяє інформаційній стійкості особистості, закріпленню її інформаційного імунітету. І, навпаки, ідеологія зі слабко вираженими пріоритетами сприяє появі інформаційних загроз, руйнує інформаційну стійкість.

Безумовно, формування нової системи цінностей і вироблення ідеологічної системи, спрямованої на її підтримку, є складним завданням, яке вимагає ґрунтовного опрацювання. Водночас відсутність такої системи шкодить як інформаційній безпеці окремих громадян, так і безпеці окремої фірми та держави в цілому. Зазначена ситуація ускладнюється тим, що сама держава відійшла від інформаційного й ідеологічного захисту своїх громадян. Це ще раз підтверджує необхідність спрямування інформаційної культури на формування інформаційного імунітету особистості, забезпечення її інформаційної стійкості. І знову ж таки вагому роль у вирішенні цієї проблеми відіграє Інтернет.

Проте Інтернет не захищений від перехоплення інформації та контролю з боку органів влади. Оскільки середовище є новим, йому часто бракує захисту, зокрема такого, який мають телефонні системи загального користування. Правозастосовчі органи та служби національної безпеки по всьому світу швидко почали нарощувати можливості для перехоплення й оцінки повідомлень електронної пошти та руху інформації через мережу Інтернет. Правоохоронні органи Об'єднаного Королівства намагаються переконувати, що перехоплення повідомлень електронної пошти має бути дозволено через укладення угоди між поліцією та провайдерами послуг Інтернету. Це викликало занепокоєння з боку правозахисних груп, які вимагають, щоб перехоплення повідомлень електронної пошти не відрізнялося від процедур, встановлених для прослуховування телефонних розмов. У Сінгапурі доступ до Інтернету здійснюють організації, що самі є під контролем або пов'язані з державними органами і, згідно з повідомленнями, регулярно надають інформацію урядовим структурам. У Росії обговорюється пропозиція про те, що всі провайдери послуг Інтернету мають встановити "чорну скриньку" та забезпечити високошвидкісну лінію для Федеральної Служби Безпеки. "Анонімні ремейлери", які знімають встановлену інформацію з електронної пошти, можуть зупинити аналіз руху інформації. Вони є відповідниками абонентських скриньок в Інтернеті. Їх застосування також викликало спротив з боку поліції та служб розвідки. У Фінляндії популярний анонімний ремейлер припинив своє існування через те що, використовуючи правові заходи, оператора змусили назвати одного із своїх користувачів [10, 11].

Найбільш важливим засобом захисту від контролю стає криптографія. Повідомлення кодується таким чином, що лише та особа, для якої воно призначено,

зможє розкодувати його і потім прочитати. Найбільш відомою програмою криптографії є “Досить добра приватність” (Pretty Good Privacy, PGP), якою користуються понад 100 000 користувачів, включаючи правозахисні групи (наприклад, Міжнародна Амністія).

Однією з найбільших загроз для приватності в Інтернеті стає запис інформації про певну діяльність в Інтернеті. Кожного разу при відвідуванні веб-сторінки сервер, на якому розміщено сторінку, реєструє звернення користувача, при цьому фіксуються час і дата звертання. Деякі сайти розміщують у машинах користувачів “cookies”, що допомагає більш детально спостерігати за діяльністю людей в Інтернеті. Інші запитують імена користувачів, адреси, іншу персональну інформацію перед тим, як надати можливість доступу. Купівля товарів через Інтернет контролюється таким самим чином. Онлайн-крамниці дуже високо цінують таку інформацію, не в останню чергу за те, що її можна продати торговцям та іншим організаціям. Уже винайдено деякі технічні засоби для запобігання таким діям. Програмне забезпечення, що гарантує анонімність, дозволяє користувачам відвідувати веб-сторінки, не повідомляючи свою адресу в Інтернеті. Програми знищення cookies, що зараз передбачені в більшості браузерів, не дають можливості сайту розмістити cookies у машині користувача. Анонімний цифровий готівковий розрахунок дозволяє споживачам здійснювати платежі не називаючи себе.

Інтенсивний розвиток інформаційних технологій та використання ресурсів глобальної мережі Інтернет зробили електронну комерцію доступною для компаній будь-якого масштабу. Раніше система електронного обміну даними вимагала вагомих витрат на комунікаційну інфраструктуру, через що тільки великі компанії були спроможними використовувати систему електронного обміну даними. Сучасні Інтернет-технології дають можливість і малим компаніям займатись електронною комерцією, оскільки використання мережі Інтернет значно зменшує суми витрат на організацію Інтернет-бізнесу. Електронна вітрина в World Wide Web дозволяє обслуговувати клієнтів з усього світу. Інтернет-бізнес формує новий канал для збуту – “віртуальний”, доступний цілодобово.

Щодо конкурентної розвідки як інфраструктури ринку, то вона охоплює всі її елементи, що матеріалізують конкурентну розвідку в просторі й часі. Це насамперед фахівці з КР та їх колективи, служби КР, обслуговуючий персонал, в тому числі персонал, що готує фахівців з КР, заклади підготовки фахівців з КР, література про КР та навчально-методичні комплекси підготовки фахівців з КР, консалтингові фірми, лабораторії “вівісекції”, приватні детективи та детективні агентства та компанії, об’єкти та джерела КР, канали витоку економічної інформації, бази даних, технічні засоби КР, інформаційно-комунікаційні технології, командні пункти підприємств та обчислювальні центри, законодавчі та нормативні акти щодо інформаційної сфери, методики, інструкції, функціональні обов’язки, кодекси професійної етики КР, фінансові ресурси на утримання КР тощо.

Конкурентна розвідка “будується” на фахівцях. На думку Бена Гілада [12], тільки людина з відмінним знанням власної сфери бізнесу здатна зробити правильні висновки з розпорошеної інформації про компанії-конкуренти і запропонувати найоптимальніше рішення. Власне, знання своєї галузі дозволяє створити широку мережу контактів для збирання даних і розрізняти важливі і неважливі серед них. Тому, на думку американських професіоналів, викладання конкурентної розвідки “з чистого аркуша” не має майбутнього.

В сучасних умовах розвитку економіки країни, прискорення НТП, що характеризується загостренням конкурентної боротьби, стратегічне управління підприємством має ґрунтуватися на використанні такого ресурсу, як інформація про конкурента, що спричиняє необхідність створення окремого функціонального підрозділу – служби конкурентної розвідки.

Конкурентна (ділова) розвідка спрямована не стільки на пошук загроз фірмі, скільки на розробку варіантів дій, оптимальних у цій ситуації й здатних призвести до того, що практично негативні тенденції можуть принести користь. Конкурентна розвідка має базуватися на шести правилах логістики, а саме: 1) добувати потрібну інформацію; 2) добувати інформацію необхідної якості, 3) добувати інформацію в необхідній кількості; 4) надавати її в потрібний час, 5) надавати її в потрібне місце (керівникові); 6) надавати її з мінімальними трудовими, фінансовими і матеріальними витратами.

Отже, головною категорією конкурентної розвідки є й залишається економічна інформація (в пер. з лат. – ознайомлення, пояснення, уявлення, поняття; з англ. – дані) – об'єкт багатofункціонального засобу реалізації конституційних прав і свобод як елемент управління суспільними, державними справами, прийняття управлінських рішень, як товар у процесах її створення, використання, розповсюдження, як об'єкт права власності [13]. Конкурентна розвідка в сучасному інформаційному суспільстві – важлива структурна ланка підприємницької діяльності, що використовує динамічно формуючий інформаційний ресурс, важливою ознакою якого є його відокремлення від іншого інформаційного простору. Ця відокремленість постійно порушується конкурентами, і власний інформаційний ресурс доводиться захищати.

Суть державної підтримки розвитку Інтернет в Україні полягає в: більш оптимальній ціновій політиці щодо послуг зв'язку, які необхідні для Інтернет технологій; врахуванні потреб Інтернету при розвитку телекомунікаційних мереж; створенні сприятливих умов для інвестицій; створенні необхідних нормативно-правових основ із недопущення шахрайства в Інтернеті та забезпеченню захисту прав інтелектуальної власності; підтримці процесів інформатизації держави; розробці та вдосконаленні механізмів залучення більшої кількості організацій та широких верств населення щодо використання можливостей Інтернет [14]. Сьогодні без Інтернету неможливо уявити діяльність сучасного бізнесу. Інтернет використовується практично у всіх основних бізнес-процесах всередині компаній, починаючи з пошуку клієнтів і як комунікаційного і маркетингового інструменту та закінчуючи формуванням продуктів та пошуком ринків збуту. На жаль, в Україні Інтернет ще не набув достатнього поширення для ефективного маркетингу в мережі, проте якщо фірма працює із зовнішнім ринком – без Інтернету не обійтись.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Матов А.* Проблеми і можливості входження України до глобального інформаційного суспільства / А. Матов // Комп'ютери у Європі. Минуле, сучасне та майбутнє : Міжнародний симпозіум з історії створення перших ЕОМ та внеску європейців в розвиток комп'ютерних технологій, Київ, 5–9 жовтня 1998 р. – С. 316–324.
2. Інтернет/Intranet – Россия'97 // Матеріали конференції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://citforum.ru/internet/iinet97/index.shtml>.
3. *Хоникатт Дж.* Использование Интернет : Специальное издание / Дж. Хоникатт. – К. : Диалектика, 1998.

4. Дяченко М.К. Бюджетне планування соціально-економічного розвитку регіонів / М.К. Дяченко [Елек-тронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // derjuprav12012.blogspot.com/p/4.html](http://derjuprav12012.blogspot.com/p/4.html).
5. Інституційно-регіональний вимір інтеграції на просторі СНД [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // www.politika.org.ua/?p=1030](http://www.politika.org.ua/?p=1030).
6. Мекх О. Вітчизняний науковий потенціал : динаміка фінансово-кадрових перетворень / О. Мекх [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // www.researchclub.com.ua/jornal/219](http://www.researchclub.com.ua/jornal/219).
7. Малицький Б.А. Актуальні питання методології та практики науково-технічної політики / Б.А. Малицький, І.О. Булкін, І.Ю. Єгоров; під ред. Б.А. Малицького. – К. : УкрІНТЕІ, 2001. – 204 с.
8. Булкін І.О. Деякі особливості динаміки інтенсивності фінансового забезпечення наукової системи України (1989–2004 рр.) / І.О. Булкін // Проблеми статистики. – 2005. – № 7. – С. 181–186.
9. Хомяков В.І. Тенденції розвитку світової електронної комерції та проблеми її українського сектору / В.І. Хомяков, Е.О. Коваленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // exsolver.narod.ru/Artical/Номуак/ecommerce.html](http://exsolver.narod.ru/Artical/Номуак/ecommerce.html).
10. Правові інформаційні системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // www.consultant.ru](http://www.consultant.ru).
11. Михеев В. Логика глобализации и интересы России / В. Михеев // Pro et Contra. – 1999. – № 4 / В. Михеев [Электронный ресурс]. – Режим доступа www.pubs.carnegie.ru/P&C.
12. Gilad B., Hening J.P. The art and science of Business Intelligence Analysis : business intelligence theory, principles, practices, and uses. – JAI Press, 1996. – Part A, Part B.
13. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 № 2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 48. – Ст. 650.
14. Розвиток мережі Інтернет в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // ludaboychenko.blogspot.com/2010/05/4.html](http://ludaboychenko.blogspot.com/2010/05/4.html).

Отримано 20.09.2012